

SUMMARY

V. Siniakova. Social-cultural mechanisms of gender socialization personality.

In the article grounded actuality of study gender socialization as a component of socialization; works researchers problems gender socialization are analyzed; concepts «socialization», «gender socialization», «sociocultural mechanism» are exposed; the model of socialization of personality is developed; the basic terms of gender socialization are certain.

Key words: socialization, gender socialization, gender, half, gender role, gender chart, socialculture norm, gender culture, sex role .

УДК 374.7:57.826(091)

Л. Є. Сігаєва

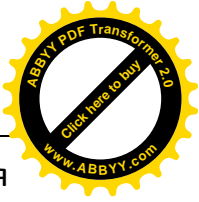
ІПОіОД НАПН України

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ ДО УМОВ ЖИТТЯ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ (90-ті РОКИ ХХ СТ.)

У статті розглянуто проблему адаптації дорослої людини до умов життя в пострадянському суспільстві. Розпад СРСР став своєрідним іспитом для багатьох дорослих, а розвиток ринкової економіки поставив багато питань: втрата роботи, скорочення робочих місць, неможливість працевлаштуватися (тим самим поповнення категорій безробітних), негаразди в родині, почуття безнадії, розчарування в житті, суїцид, тривога за своїх близьких, руйнування життєво важливих цінностей індивіда тощо.

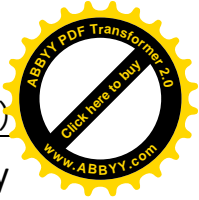
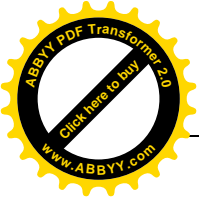
***Ключові слова:** адаптація, адаптивна освіта, соціальна адаптація, дорослий, безробітний, розвиток ринкової економіки.*

Постановка проблеми. Розпад Радянського Союзу і виникнення нової держави – України, різкий перехід від однієї соціально-економічної системи до іншої, зумовили переоцінку цінностей, зміну національної ідентичності, потребу по-новому вибудовувати соціальну, культурну та духовну реальність життя. У цей період відбувається розквіт національної освіти, з'являється багато шкіл, орієнтованих на національні традиції. На 1990/91 навчальний рік в Україні налічувалося 20819 шкіл, в яких навчалося 6,8 млн учнів. У 15316 школах республіки (3,3 млн учнів) навчання здійснювалося українською мовою, у 1303 – російською мовою. Змішаних українсько-російських шкіл у республіці нараховувалося у цей період 981. У 93 школах України діти навчалися румунською мовою, в 59 – угорською, в 14 – молдавською, у 2 – польською. Водночас не було жодної української школи за межами республіки [11]. У цій ситуації освітнє співтовариство помітно прагматизувалося. Гуманістичний ренесанс 90-х рр. ХХ ст. поступово відходив в історію освіти й педагогічної думки. Першорядного значення набувають такі цінності як економічна й соціальна

ефективність освіти. Навчання – основа успішної соціалізації, освіта – для кар’єри і життя. Популярні в недалекому минулому значення відійшли на задній план, поступившись освітнім компетенціям. Освіта із суспільного і особистого блага все більш перетворюється на платну послугу. Проте сучасний світ істотно відрізняється від минулого, і можна розраховувати, що культуродоцільність у нових педагогічних значеннях збереже і зміцнить свої освітні позиції [3]. Початок процесів глобалізації та інформатизації, поширення ідей толерантності й захисту прав людини, соціальних груп і народів зумовили ускладнення освітньої реальності, соціокультурну інтеграцію та диференціацію освітніх систем. У світі дедалі більше поширюється конкуренція, і серйозна боротьба розгортається в науково-освітній сфері. Для багатьох мудрих урядовців і урядів пріоритетом залишається інвестування в людину, що практично є безпрограшним, оскільки освіта і виховання перетворюються на економічні й етичні дивіденди. У цих умовах виникає потужний мотиваційний чинник: для людини престижно бути грамотною і вихованою [2]. Сфера освіти має величезне значення для соціальної, політичної стабілізації та консолідації. Саме коли освітній і науковий потенціал визначатиме статус людини, нації, суспільства, інтеграція у світовий (європейський) освітній процес для України дасть позитивний результат. Усвідомлювати це повинні всі: учені, педагоги, батьки, президенти [8, 73–74]. Для багатьох дорослих розпад СРСР став своєрідним іспитом, а розвиток ринкової економіки поставив багато питань, вирішення яких було не всім дорослим під силу. Втрата роботи, скорочення робочих місць, неможливість працевлаштуватися (тим самим поповнення категорій безробітних), негаразди в родині, почуття безнадії, розчарування в житті, суїцид, тривога за своїх близьких, руйнування життєво важливих цінностей індивіда, – все це може призвести до психологічної смерті [9, 16–17]. Під психологічною смертю розуміється «загроза для цінностей, із якими організм ототожнює своє існування, втрата здатності адаптуватися, обмеження контактів із оточенням до такої міри, щоб була можливість адекватно використовувати свої здібності для уникнення катастрофічної ситуації» [9, 18].

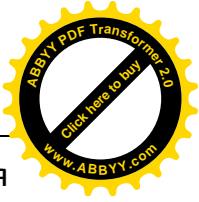
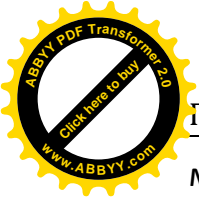
Мета статті –проаналізувати проблему адаптації дорослої людини до умов життя в пострадянському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Процес соціально-економічних змін у суспільстві зумовлює перегляд освітньої політики як у цілому, так і її складових, зокрема, стратегії освіти дорослих, яка покликана допомогти людині правильно орієнтуватися в мінливих життєвих ситуаціях. Адаптивна освіта зумовлена соціальними змінами, що диктують необхідність нових підходів до навчання дорослих, мають глобальні стійкі тенденції, властиві не тільки нашій країні, а й усій світовій спільноті. Серед них варто назвати насамперед становлення комп'ютерного інформаційного суспільства; розширення спектру видів діяльності людини; швидке старіння багажу знань, скорочення термінів їх придатності для професійної діяльності.

Категорія «адаптація» (від лат. *adaptatio*, що буквально означає – *приладнання, приношення*) на сьогодні набула міждисциплінарного характеру, і з повним правом її можна віднести до метанаукового глосарію [5, 15]. Уперше цей термін став використовувати Х. Ауберт у XVIII ст. для опису здатності живого організму пристосовуватися до зовнішніх змінюваних умов. У більш вузькому значенні цей термін уживається для позначення зміни чутливості органів чуття під впливом подразників. Сьогодні поняття «адаптація» широко вживається в таких галузях знань, як кібернетика, менеджмент, педагогіка, психологія, соціологія, фізіологія, економіка, андрагогіка [5, 15]. Наведемо короткий перелік значень поняття «адаптація», що вживаються в наукових джерелах:

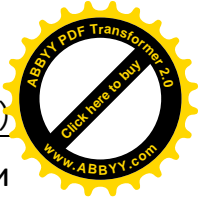
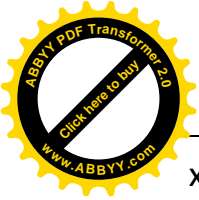
- вид взаємодії особи або групи із соціальним середовищем, у процесі якої відбувається узгодження взаємних вимог з урахуванням потенційних тенденцій розвитку як суб'єкта, так і соціального середовища;
- взаємодія особи та соціального середовища, за якої відбувається ідентифікація цілей і цінностей особи з її соціальним оточенням, ототожнення себе з колективом або соціальною групою при одночасному самовизначенні особи у всьому розмаїтті індивідуальних особливостей;
- один із механізмів соціалізації, що дає змогу особам (групі) активно долучатися до різних структурних елементів соціального середовища шляхом стандартизації ситуацій, які повторюються; це дає змогу особі (групі) успішно функціонувати в умовах динамічного соціального оточення;
- цілеспрямована дія елементів свідомості та поведінки соціального суб'єкта й цінностей системи зовнішнього середовища з

метою встановлення між ними відповідності і подолання неузгодження взаємодій тощо [5, 15–16].

На думку М. Вебера, адаптація є не просто способом існування людини, а й одним із механізмів соціального прогресу [1, 495–546]. На думку В. І. Подобеда та А. Є. Марона, погляди М. Вебера поклали початок прагматичному підходу до розуміння адаптації. Індивідуалізм цілей і прагнення до максимальної раціональності їх досягнення у М. Вебера порушують суспільну згоду, протиставляють інтереси індивіда суспільним [5, 17–18]. За Т. Парсонсом, адаптація – це рівновага і стабілізація, суспільний спокій, однаковою мірою корисний як для індивіда, так і для соціуму [10]. Адаптація людини відбувається в умовах нестабільності, суперечностей і конфліктів. Інституціоналізовані способи досягнення цілей не завжди приводять до очікуваного результату. Анемічність суспільства часто переводить адаптацію на індивідуальний рівень – у кожної людини є власний шлях або спосіб адаптації, адекватний її нормативній організації [5, 19].

На наш погляд, соціальна адаптація і розвиток особистості – процеси взаємопов'язані. У зв'язку з цим допускаємо такі інтерпретації процесу, як «адаптація – розвиток», «адаптація – механізм (один з механізмів) розвитку», «адаптація – розвиток особистості в певних умовах або періодах», «адаптація – функція розвитку». Адаптація не тільки враховує тенденції розвитку та сприяє йому, вона сама є розвитком або його частиною, етапом. Розвиток особистості виступає головним критерієм, підсумком, метою соціальної адаптації особи і в соціальному, і в особистісному відношенні. Тільки в розвитку виявляється єдність індивіда та соціуму. Основним джерелом, спонукальною причиною його соціальної адаптації є не зміна умов навколишнього соціального середовища, а неперервний розвиток особистості. Розвиток особистості, а отже, адаптація, може не відповідати (і навіть суперечити) соціальним нормам, здійснюватися нераціональним способом, завдавати людині страждання, зруйнувати досягнутий баланс між індивідом і суспільством. Саме розвиток людини є головним дестабілізаційним чинником у її взаємодії із зовнішнім світом [5, 20]. Успішність адаптації, тобто темп і рівень досягнення відповідності поведінки дорослої людини, залежить від її психологічних особливостей, індивідуального поєднання психологічних якостей індивіда –

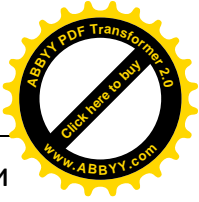
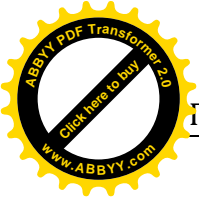
характеру. Вона визначається багатьма умовами, які повинні бути забезпечені незалежно від психологічних особливостей суб'єкта адаптації:

- розумінням суб'єктом новизни і особливостей умов його життя, діяльності та вимог, що ставляться до нього;
- наявністю мотивів, які спонукають суб'єкта змінювати свою поведінку відповідно до нової обстановки;
- наявністю мінімуму знань і вмінь, необхідних для орієнтації в новій обстановці й вироблення адекватної поведінки; відповідністю цілей і результатів діяльності особи інтересам суспільства, колективу, групи [5, 25–26].

Розглядаючи структуру адаптаційних процесів, дослідники розрізняють сім *стадій адаптації*:

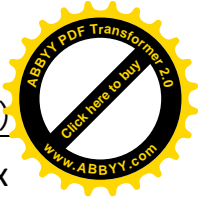
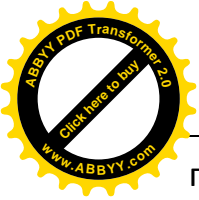
- психологічну переорієнтацію – усвідомлення необхідності пристосування дій, поява стійкої орієнтації на зміну поведінки відповідно до зміни середовища;
- змістовну переорієнтацію – виникнення розуміння відмінності нових умов від попередніх, одержання достатньої інформації про зміни обстановки;
- первинну (пробну) адаптацію – пристосування до нових умов і ситуацій на основі старого досвіду;
- самооцінку дій – оцінку своїх досягнень і поведінки з погляду відповідності новим вимогам;
- накопичення нового досвіду на основі корегування діяльності;
- розвиток позитивних елементів діяльності й усунення негативних нюансів;
- розширення сфери нового досвіду на інші види діяльності (нові ситуації) [5, 26].

Оскільки адаптація завжди пов'язана з подоланням зовнішніх або внутрішніх труднощів, важливу роль у цьому процесі відіграють вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, витримка, терпіння. Якщо йдеться про адаптацію до видів діяльності, то на перший план виступає ставлення до праці – відповідальність, наполегливість, ініціативність. При адаптації до нового колективу, суспільства найважливішими є якості, в яких виявляється ставлення до людей (доброта, терпимість, товарицькість), а також до самого себе (самооцінка, скромність, упевненість у собі й вимогливість до себе) [6, 237–240].

Аналіз соціально-філософських засад адаптації дав змогу виділити такі суттєві характеристики, як пристосування особи до соціальних норм, узгодження вимог з урахуванням потенційних тенденцій розвитку як суб'єкта, так і соціального середовища, здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку. Аналіз сучасного розуміння адаптації з виділенням у ній соціальних, особистісних, психологічних, аксіологічних значень дав змогу визначити концептуальну основу моделювання адаптивних систем [5, 26]. У сучасних умовах основними видами адаптацій є: психологічна мотиваційна адаптація, що ґрунтується на перебудові стереотипу дій особи, її мислення, розуміння активної ролі у виборі стратегій і методів роботи, в досягненні прогнозованого результату навчальної діяльності; організаційно-цільова адаптація, виражена у зближенні цілей учасників і системи організації освітнього процесу на основі врахування їх індивідуальних особливостей; змістовна адаптація, що передбачає відбір функціонально орієнтованого навчального матеріалу, варіативність навчальних планів і програм, розвиток нових моделей інтеграційного навчання. Уявлення про зміст освіти як про адаптований соціальний досвід відповідає сучасним установкам гуманістичного мислення, дає змогу дорослим бути не тільки хорошими виконавцями, а й діяти самостійно, бути готовими до свободи вибору, до індивідуальних інтелектуальних зусиль; технологічна адаптація, що охоплює проектування технологій, прийомів і методів різнорівневого та диференційованого навчання з альтернативним вибором форм проведення занять (уроків, консультацій), засобів особистісно-орієнтованого керування навчально-пізнавальною діяльністю (системи самодіагностики, самоконтролю, самокорекції). Це можливість пристосування навчальної програми до особливостей конкретного процесу навчання з метою його оптимізації [5, 20].

Як свідчать дослідження, головний принцип навчання дорослих – його обов'язкова результативність, гарантія досягнення потрібного якісного результату. Отже, насамперед йдеться про відповідальність не тільки за процес, а й за результати навчання, хоча вони й визначаються не так, як потрібно. Строге стандартизоване знання, оволодіння необхідними вміннями, відпрацювання навиків до рівня автоматизму, чітке розуміння професійних або загальнолюдських, загальнокультурних явищ, новий

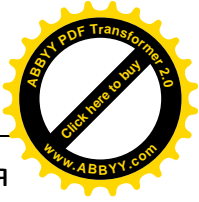
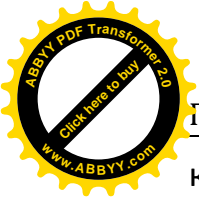

погляд на них, розширення кругозору, зміцнення глибинних ціннісних орієнтацій в умовах їх зміни – усе це повинно бути гарантовано кожному дорослому. Дорослі мають право на власний темп у вивченні курсу або розділу навіть в умовах організованого навчання, адже вони вирішують свою життєво важливу проблему, яка дає їм можливість змінювати якість свого життя [5]. В умовах відкритого суспільства у практиці освіти дорослих досить часто доводиться зустрічатися з необхідністю навчати слухачів, які прибувають з далекого і близького зарубіжжя. Перебування і навчання людини в іншомовному середовищі неминуче пов'язане з процесом адаптації до чужої культури. І в теоретичному, і в методологічному плані проблема дидактичної адаптації до умов навчання в новому соціокультурному середовищі залишається актуальною для соціальних психологів, дидактиків, методистів і викладачів-практиків як у нас в країні, так і за кордоном [7]. Андрагогів повинні зацікавити, зокрема, такі питання:

- рівень готовності іноземця до навчання;
- об'єктивні відмінності між системами освіти, організацією навчально-виховного процесу, його цілями, змістом, методами, формами і засобами навчання в рідній країні і в Україні;
- труднощі, що виникають серед різних груп іноземних слухачів і шляхи їх подолання; технологія індивідуального підходу, профілактика стихійних стресів і культурного шоку; формування стратегій навчальної діяльності.

Адаптація до навчання у вищому навчальному закладі або до системи підвищення кваліфікації постає як керований андрагогічний процес. До традиційних чинників процесу адаптації, що забезпечують життєдіяльність іноземних студентів у нових соціальних умовах, відносять: кліматичний; особистісно-психологічний (адаптація до життя без рідних і близьких); соціально-побутовий (адаптація до умов життя); міжособистісного спілкування (адаптація до нового складу навчальних груп); адаптація до педагогічної системи (адаптація до нової системи освіти, контролю, вимог тощо).

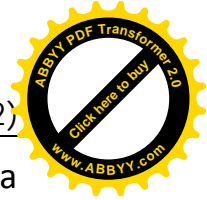
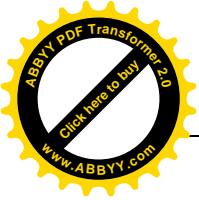
Більшість дорослих іноземних громадян, які прибувають на навчання, зазнають значних труднощів, потрапляючи в якісно інше суспільство і соціальне оточення. Їх соціальний і психологічний досвід, набутий у державах з іншим рівнем економічного, політичного та

культурного розвитку, іншою національною культурою, часто виявляється непридатним до умов нашої країни. Потрапляючи нерідко у протилежну за своєю сутністю систему соціально-рольових відносин, іноземець вимушений перенавчатися насамперед у соціальному плані.

Таким чином, дорослий відчуває потребу в адаптації до нового соціокультурного середовища, по-перше, як представник іншої країни, тобто носій іншої соціокультури, традицій, звичаїв, норм поведінки, системи цінностей; по-друге – як доросла людина, соціалізована особа з властивими їй специфічними особливостями [4]. На відміну від іноземного студента, мігрант, як суб'єкт освітнього процесу, знаходить в особі діаспори свою життєву нішу. Община є основним середовищем його існування, навіть якщо місце його навчання розташовується за межами компактного проживання мігрантів. Головне завдання новоприбулого представника діаспори полягає в кореляції звичної для нього поведінки відповідно до соціокультурних норм нового середовища [4]. Менталітет дорослого мігранта як суб'єкта навчання багато в чому визначається громадським конформізмом, що є основою для уявлення людини про своє місце в діаспорі і в новому навчальному колективі. Доцільно наголосити, що в сучасних умовах глобалізації, високої соціальної мобільності й універсалізації потреб процес асиміляції мігрантів відбувається набагато швидше, аніж це було раніше. Проте адаптація мігранта до нового навчального середовища відбувається шляхом вирішення деяких конфліктних ситуацій, типових для навчання та існування в імміграції, через збагачення його життєвого й освітнього досвіду. Для прискорення термінів адаптації в умовах нового мовного і соціокультурного оточення фахівці рекомендують таку стратегію андрагогічного впливу:

- інформування іноземних громадян, які навчаються, про труднощі адаптаційного періоду та шляхи їх подолання;
- формування в них прагнення до психологічного комфорту, «перебудови» своєї особи і поведінки;
- максимальне врахування в освітній практиці специфіки тих систем освіти, до яких найбільш звичні слухачі;
- індивідуалізація навчання;
- доцільне та методично обґрунтоване «дозування» навчальних матеріалів;

- допомога в організації діяльності тих, хто навчається, спрямована на подолання труднощів процесу адаптації та скорочення її термінів;
- формування терпимості, пошани й інтересу до культури країни перебування та її людей [4].

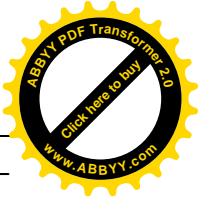
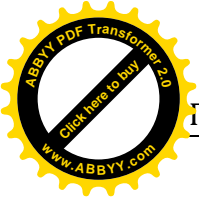
Адаптивна освіта зумовлена соціальними змінами, що диктують необхідність нових підходів до навчання дорослих [4]. Це, перш за все, становлення інформаційного суспільства; розширення спектру видів діяльності людини; швидке старіння багажу знань, скорочення термінів їх придатності для професійної діяльності.

Висновки. Трансформації систем освіти в колишніх радянських республіках після розпаду СРСР характеризуються збереженням і пристосуванням до нових реалій установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, що виникли в межах соціалістичної педагогіки й радянської системи освіти; розширенням функцій установ вищої освіти, при яких з'явилися спеціалізовані підрозділи або центри, що пропонують освітні послуги дорослим на комерційних засадах; скороченням просвітницької ролі основного суб'єкта неформальної освіти дорослих – товариства «Знання»; появою недержавних (приватних і громадських) установ і організацій, що пропонують, переважно, програми неформальної економічної, політичної, цивільної, екологічної, професійної освіти тощо.

Отже, розпад Радянського Союзу і виникнення нової держави, різкий перехід від однієї соціально-економічної системи до іншої зумовили переоцінку цінностей, зміну національної ідентичності, потребу по-новому вибудовувати освітню політику, соціальну, культурну та духовну реальність життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. О. О некоторых категориях понимающей социологии // М. О. Вебер. Избранные произведения / общ. ред. Ю. Н. Давыдова. — М., 1990. — С. 495–546.
2. Дмитриченко М. Ф. Вища освіта і Болонський процес: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Ф. Дмитриченко, Б. І. Хорошун, О. М. Язвінська, В. Д. Данчук. — К. : Знання України, 2006. — 440 с.
3. Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики: в 4-х т. / [В. И. Подобед (ред.)]; Российская академия образования, Ин-т образования взрослых. — СПб. : ИОВ РАО, 2001. — Т.1 : Социально-экономические и правовые предпосылки развития образования взрослых / под ред. В. И. Подобеда, Н. П. Литвиновой, кн. 5: Управление образованием взрослых / [под ред. В. И. Подобеда, А. И. Жилиной]. — 2000. — 188 с.

4. Подобед В. И. Системное управление образованием взрослых / В. И. Подобед. – СПб. : ИОВ РАО, 2000. – 232 с.
5. Практическая андрагогика: метод. пособие / под ред. проф. В. И. Подобеда, проф. А. Е. Марона. – СПб. : ГНУ «ИОВ РАО», 2003. – Кн. 1: Современные адаптивные системы и технологии образования взрослых. – 2003. – 414 с.
6. Развитие психофизиологических функций взрослых людей / АПН СССР; под ред. Б. Г. Ананьева, Е. И. Степановой. – М. : Педагогика, 1972. – 246 с.
7. Социальный работник как андрагог: сб. ст. / под ред. Г. С. Сухобской // РАО, Ин-т образования взрослых. – СПб. : ИОВ РАО, 2001. – 254 с.
8. Филипчук Г. Г. Общечеловеческое и этнокультурное в образовании: взгляд из Украины / Г. Г. Филипчук // Известия междунар. славянской академии образования им. Я. А. Коменского. – 2007. – №5. – С.73–79.
9. Яценко Т.С. Глибинна психологія:діагностика та корекція тенденцій до психологічної смерті: навч. посіб. / Яценко Т.С., Глузман О. В., Калашник І. В. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 204 с.
10. Parsons. The System Modern Societies. – Englewood Cliffs, 1971.
11. Історія України. Соціально-політичні аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://bibliofond.ru/view.aspx?id=15265>

РЕЗЮМЕ

Л. Е. Сигаева. Проблема адаптации взрослых к условиям жизни в постсоветском обществе (90-ті роки ХХ ст.).

В статье рассмотрена проблема адаптации взрослого человека к условиям жизни в постсоветском обществе. Распад СССР стал своеобразным экзаменом для многих взрослых, а развитие рыночной экономики задало много вопросов: потеря работы, сокращение рабочих мест, невозможность трудоустройства (тем самым пополнение категорий безработных), неурядицы в семье, чувства безнадежности, разочарование в жизни, суицид, тревога за своих близких, разрушение жизненно важных ценностей индивида и так далее.

Ключевые слова: адаптация, адаптивное образование, социальная адаптация, взрослый, безработный, развитие рыночной экономики.

SUMMARY

L. Sigayeva. Adaptation of adults to life in post-soviet society (90-s of XX century).

The collapse of the Soviet Union became a test for many adults, and the development of market economy set many problems: job loss, job cuts, the impossibility of employment (growth of unemployed), disorders in the family, hopelessness, frustration in life, suicide, anxiety for kin, destruction of important life values and so on. The author considers the problem of adaptation of an adult to the life in post-soviet society.

Key words: adaptation, adaptive education, social adaptation, adult, unemployed, development of market economy.